

Haág Zalán István

**A KLEBELSBERGI ÉLETMŰ HIVATALOS
ÉRTÉKELÉSÉNEK ELSŐ
MEGNYILVÁNULÁSAI
(1932. OKTÓBER)**

AZ ÉLETMŰ

Gróf Klebelsberg Kuno Magyarpécskán született 1875. november 13-án. A székesfehérvári ciszterci gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, ahol erős katolikus szellemben oktatták a tanulókat. Klebelsberg egyetemi éveit Budapesten és Berlinben töltötte. 1898-ban doktorátust szerzett, majd segédfogalmazói állást kapott a magyar kormány mellett. Innentől kezdve a tehetséges fiatal jogász gyorsan haladt fölfelé a magyar állami bürokrácia számárlétráján. 1900-ben vette feleségül Botka Saroltát, akivel haláláig harmonikus házasságban élt.

Klebelsberg 1907-ben a miniszterelnökség nemzetiségi osztályának vezetője lett. 1914 januárjától gróf Tisza István kormányában mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára dolgozott. Kulturális és oktatáspolitikai reformmelképzeléseinek alapjait már ezekben az években megfogalmazta. 1917 tavaszán miniszterelnökségi államtitkár lett.

1920 januárjában „a leghűségesebb város”, Sopron polgárai nemzetgyűlési képviselőjükké választották Klebelsberget, aki időközben a konszolidálódó viszonyok politikai életének egyik meghatározó alakjává lett. Gróf Bethlen István kormányában először a belügyminiszteri posztot foglalta el 1921 decemberétől, majd 1922. június 16-tól a vallás- és közoktatásügyi tárcát vezette egészen a kabinet 1931. augusztusi lemondásáig.¹

Klebelsberg Kuno nagyon sok szállal kötődött Szegedhez. Támogatta a trianoni békediktátum következtében a határ mellé került város kulturális, tudományos

¹ Miklós Péter: Klebelsberg Kuno jelentősége a magyar és a szegedi kultúrtörténetben. In: *Mozaikok*. Európai kultúra és kisebbségi identitás a DKMT eurorégióban. Szerk. Kertész Péter és Lendvai Beatrix. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár. 19. köt. Szeged, 2007. 17–27.

és közéleti központtá válását. Kultuszminiszterként – politikai és pénzügyi támogatást biztosítva – lehetővé tette, hogy Szegeden otthont találjon a román hatóságok által elűzött kolozsvári egyetem és az ugyancsak Romániából kiutasított csanádi püspök, Glattfelder Gyula. Így alig egy évtized alatt Szeged a tudományos élet és katolikus egyház egyik meghatározó központja lett.²

Klebelsberg munkásságának eredményeként 1930-ra Szegeden elkészültek az egyetem és katolikus püspökség működéséhez szükséges épületek. Létrejöttek az intézmények, s a feladatuk ellátásához szükséges tárgyi feltételek is biztosítva voltak (oktatási céllal klinikák, gyakorló iskolák épültek, fűvészkertet alakítottak ki, papnevelő intézetet nyitottak, püspöki palotát építettek stb.). Klebelsberg sikerei kapcsán nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy tevékenységében mindvégig támogatta Horthy Miklós kormányzó és Bethlen István miniszterelnök is, akik fölsímték kultúrpolitikájának helyességét.

A miniszter 1922 novemberében helyszíni szemlén járt Szegeden, s ezután döntött véglegesen az egyetem itteni elhelyezése ügyében. Szegedi tevékenysége elismeréseként a város lakói először 1926. december 12-én, majd 1931. június 30-án Szeged országgyűlési képviselőjévé választották. 1928 márciusában egy szegedi gyűlésen megfogalmazta szándékát, hogy „a szegedi egyetem legyen az Alföld egyeteme”. 1930. október 24. és 26. között részt vett a Fogadalmi templom fölszentelésén, a Dóm téri épületegyüttes és a Nemzeti Emlékcarnok fölvatásán, s Szeged város díszpolgárává avatták. Ekkor adta át az ötezredik „népiskolai egységet”, a szeged-rókusi tizenkét tantermes népiskolát. Klebelsberg hívására tért haza külföldről és vállalt professzorságot a szegedi egyetemen Szent-Györgyi Albert, aki azután a városban folytatott kutatási eredményeiért nyerte el a Nobel-díjat 1937-ben.

Klebelsberg Kuno 1932. október 11-én hunyt el Budapesten, négy nappal később temették el szeretett városában, Szegeden, a Dóm altemplomában.³

Klebelsberg halálhíre mind az országos, mind a szegedi politikai, kulturális és tudományos életben nagy visszhangot váltott ki. A gyász- és emlékező beszédek nem pusztán a kötelező és az egykori miniszternek kijáró formalitásokat ismételték – noha ezekből sem volt hiány –, de határozottan megfogalmazták azt a kortárs politikai és társadalmi elitben kialakult Klebelsberg-értékelést, amely sajtóságos módon vágott egybe a több évtizeddel későbbi utókor által megrajzolt, leltisztult Klebelsberg Kuno-képpel.

² Miklós Péter: A egyházmegyei központ kiépítése Szegeden. 1923–1941. *Egyháztörténeti Szemle*, 2005. 2. sz. 86–99.

³ Huszti József: Gróf Klebelsberg Kuno életműve. Budapest, 1942.; *Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete*. Szerk. Klebelsberg Éva. Budapest, 1994.; *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*. Szerk. Zombori István. Szeged, 1995.

A Klebelsberg-értékelés a Horthy-korszak végéig egyértelműen pozitív volt. Ennek egyik oka az volt, hogy Klebelsberg Kuno egyik megtestesítője volt a két világháború közötti Magyarország hivatalos eszmerendszerének tekintett keresztény-nemzeti ideológiának. S ennek a gondolati struktúrájának nemcsak elszánt terjesztője volt (népiskolák alapításával, egyetemek és kutatóintézetek szervezésével, támogatásával stb.), hanem egyik alakítója is (elég csak a kultúr-főlény elméletének vagy a neonacionalizmus eszméjének megfogalmazására gondolnunk).

A második világháború után a Rákosi-diktatúra, majd a konszolidációnak nevezett kádári államszocializmus éveiben Klebelsberg Kuno oktatás- és művelődéspolitikai eredményeit igyekeztek relativizálni és kisebbiteni a hivatalos történetírás és politikai gondolkodás képviselői. A rendszerváltás óta eltel szűk két évtizedben pedig alapvetően kedvező a bethleni konszolidáció kultuszminiszterének megítélése, miközben a klebelsbergi kultúrpolitika kisebb-nagyobb mértékben folyamatosan része a közpolitikai és tudománypolitikai diskurzusnak, s pozitív és negatív értékeléssel egyaránt találkozhatunk.

Az első – az életmű teljességét görcső alá vevő – értékelések 1932 októberében, nem sokkal Klebelsberg halála után születtek. Erre jó alkalmat kínáltak a gyászhoz kapcsolódó szakrális és profán rítusok: az országgyűlés két kamarájának (képviselőház és felsőház) ülései, Szeged város törvényhatósági bizottságának rendkívüli közgyűlése, illetve a ravatalhoz és a temetési szertartáshoz kapcsolódó hivatalos és informális emlékező és méltató beszédek.⁴

Ilyen esetben természetesen kritikára vagy akár csak minimális bírálatra nem számíthatott a hallgatóság. Ez így volt a Klebelsberg Kuno halálát követő megemlékezéseknél is. A Horthy-éra ideológiatörténete és eszmetörténete vizsgálatakor nem elhanyagolhatóak azonban ezek az 1938-ban kötetben is megjelentetett beszédek. Rámutatnak ugyanis a Klebelsberg-életmű recepciójának első fázisára, hiszen ezen beszédek alapvetően a regnáló kurzus hivatalos véleményét fejezték ki. A szónokok eltérő intellektuális felkészültségéből, közéleti pozíciójából kiindulva a különböző – az elit részét képező – társadalmi csoportok Klebelsberg-értelmezésére is következtethetünk, hiszen a rétor nemcsak egy közösség nevében beszél, de egy adott közönséghez is szól.

⁴ Az első méltató és emlékező beszédek, valamint a temetésen elhangzottak 1938-ban a Klebelsberg-ről szóló méltatásokat közreadó kötetben megjelentek. Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. A gr. Klebelsberg Kunóról szóló emlékbeszédek és megemlékezések. 1932–1938. Budapest, 1938. (a továbbiakban: GKKE) 7-39.

MEGEMLÉKEZÉSEK BUDAPESTEN

Klebelsberg Kuno halálának másnapján a magyar Országgyűlés alsóháza ülésén a házelnök Almásy László⁵ méltatta az egykori vallás- és közoktatásügyi miniszter érdemeit. A képviselőház 1932. október 12-én tartott 119. ülésén Almásy Trianon utáni magyar nemzeti újjászületés képviselőjeként és a Széchenyi István nevével fémjelzett reformista politikai irányvonal követőjeként határozta meg az kultúrpolitikus Klebelsberget.

„A kultúra tiszta magasságaira irányzott tekintetével, nemzetét a gyász és tespedés helyett a magyar élniakarás törhetetlen őseréjével az újjászületés gondolata felé vezette. Reformgondolata Széchenyi eszmevilágában gyökerezett, aki tudományos életünk és közművelődésünk fejlesztésében jelölte ki nemzetünk fennmaradásának és a civilizált világ közösségében hivatásához méltó érvényesülésének leghathatósabb biztosítékát. Nemes idealizmussal hitt nemzetünk történelmi elhivatottságában és messze jövőbe tekintő szeme tisztán látta, hogy a nemzet előkészítése a fennmaradásért folytatott küzdelemben iskolamesterre vár.”⁶

Báró Wlassics Gyula⁷ – Klebelsberg egykori hivatali elődje –, a felsőház elnöke a felsőház 1932. október 13. napján tartott 24. ülésén „kultúránk lelkes apostolának” nevezte a grófot, kiemelve, hogy miniszterként az oktatási, a tudományos, a művészeti és a kulturális életnek, valamint a sport világának (épületek elkészítetésével, intézmények létrehozásával stb.) egyaránt maradandót alkotott.

„Bár a világháborút közvetlenül megelőző időkben s a világháború alatt is tekintélyes szerepet játszott a politikában, értékes munkásságának súlypontja mégis a trianoni Magyarország újjáépítésének korszakára esik. Klasszikus színvonalon álló értelmi jellem ritka tetterővel párosulva, hatalmas lendületet adott a magyar kultúrpolitika fejlődésének. Gróf Klebelsberg Kuno mint vallás- és köz-

⁵ Almásy László (1869–1936) politikus. A budapesti egyetemen végzett jogi tanulmányok után ügyvédi oklevelet szerzett. 1910-től 1918-ig a kormányzó Nemzeti Munkapárt parlamenti képviselője és Tisza István szűkebb tanácsadói körének tagja. 1922 és 1923 között a nemzetgyűlés alelnöke. 1923-tól az Egységes Párt ügyvezető alelnöke, majd 1927-től 1929-ig elnöke. 1929 és 1935 között a képviselőház elnöke.

⁶ GKKE 7.

⁷ Wlassics Gyula, báró (1852–1937) jogász, egyetemi tanár, miniszter, kultúrpolitikus, az MTA tagja. A jogi egyetem elvégzése után külföldön tett tanulmányutat, majd rövid bírósági szolgálat után az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztályán dolgozott. 1890 és 1895, majd 1903 és 1906 között a budapesti egyetem büntetőjogtanára. 1892-től szabadalvú párti országgyűlési képviselő; az egyházpolitikai törvényjavaslatokkal kapcsolatban a polgári házasság mellett foglalt állást. 1895-től 1903-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter Bánffy Dezső, később Széll Kálmán kormányában. 1906 és 1935 között a Közigazgatási Bíróság elnöke. 1916-ban bárói címet kapott. 1918-ban a főrendiház, majd 1927-től 1935-ig a felsőház elnöke. 1923-tól tagja a hágai választott bíróságnak.

oktatásügyi miniszter e téren való maradandó emléket hagy maga után. Fáradhatatlan munkássága nemzeti kultúránk minden ágazatát átölelte, azt egységbe foglalta, s így a legfelsőbb oktatástól a népoktatásig, a művészetektől a testnevelésig kultúránknak minden alkotóeleme érezte kiváló alkotó egyéniségének jótékony alkotó hatását. A gyűjteményegyetem, az új vidéki egyetemek, a külföldi magyar intézetek, a tanyai iskolák, a Nemzeti Sportuszoda, a szegedi Fogadalmi templomtér az egyes állomásai ennek a nagy elgondolású tevékenységének és mindenkor fenn fogják hirdetni többi alkotásával együtt az utókor előtt kultúránk lelkes apostolának nevét.”⁸

A történészként is elismert és máig is idézett Hóman Bálint⁹ vallás- és közoktatásügyi miniszter 1932. október 14-én Klebelsberg Kunónak a Magyar Nemzeti Múzeum csarnokában felállított ravatalánál mondott beszédet tárcája nevében mint az elhunyt hivatali utódja. „Pályája kezdetén tisztviselő volt – fogalmazott Hóman –, de szelleme és képességei hamar áttörték a bürokrácia szűk korlátait. Bíró lett, de az alkotás tüze kiüzte nyugalmas bírói székéből. Politikus lett, hamarosan vezéri rangra emelkedett, de nem merült el a pártpolitika kis világába. A pártpolitika csak eszköz volt számára, mély alapozású nemzeti kultúrpolitikának eszköze. A miniszteri széken sem lett várbeli politikussá; a szellemi művelődés előharcosa maradt.”¹⁰

Beszédében Hóman Bálint megemlítette: a miniszter Klebelsbergert legtöbbször ellenzéki, de gyakran kormánypárti politikustársai is azzal támadták, hogy túl nagy – „túlméretezettnek tetsző” – költségvetési tételeket követel a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak. Hóman nem mondta ki, de a kulturális tárca példátlanul nagyarányú támogatásának fő oka az volt, hogy a párizsi békerendszer korlátozta az első világháborúban vesztes országok – köztünk Magyarország – hadseregének létszámát és maximálta a haderőre fordítható kiadásokat. Az azonban mindenképpen Klebelsberg érdeme volt, hogy a kormányban és a törvényhozásban ki tudta harcolni ezen felszabadult költségvetési források a kultúrára és az oktatásra való átcsoportosítását.

„A kultúra eszközeivel hitte kivívhatóknak – mondta Hóman Bálint – nemzete elrabolt jogait. Gyakorta hangoztatta, hogy nem a jelennek, hanem a jövő

⁸ GKKE 9.

⁹ Hóman Bálint (1885 – 1951) történétíró, egyetemi tanár, kultúrpolitikus, akadémikus. A budapesti egyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet. 1915-től az egyetemi könyvtár, 1922-től az OSZK igazgatója, 1923-tól az MNM főigazgatója lett. 1925 és 1931 között a budapesti egyetemen a középkori magyar történelem tanára. 1932 és 1938, valamint 1939 és 1942 között vallás- és közoktatásügyi miniszter Gömbös Gyula, Darányi Kálmán, majd Teleki Pál, Bárdossy László és Kállay Miklós kormányában. A második világháború után a népbíróság mint háborús bűnöst életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, rabságban halt meg.

¹⁰ GKKE 14.

Nagymagyarországnak dolgozik s történeti példákkal bizonygatta, hogy kultúránk nagy alapvetései a maihoz sokban hasonló helyzetben, súlyos viszonyok közepette történtek. Ez a fanatikus meggyőződés és a jövőbe vetett biztos remény készítette a kultúra munkásainak megbecsülésére és felemelésére, nagy, mai helyzetünkben tán túlméretezettnek tetsző, de abszolút mértékkel mérve reális és alapos alkotásokra, szervezésekre, egy minden részletében kidolgozott és összességében széleslátókörű koncepció kidolgozására.”¹¹

A ravatalnál Váry Albert¹² helyettes koronaügyész, országgyűlési képviselő a kormányzó Egységes Párt nevében búcsúzott a párt egykori parlamenti képviselőjétől. Beszédében Klebelsberget lényegében európai kultúrpolitikusnak minősítette, s rámutatott emberi, intellektuális és szakmai felkészültségére, sokoldalúságára. „Halálával gondolunk arra – mondta a kormánypárt nevében Váry –, hogy mint igazi nyugat-európai kultúremlék mint helyezte a magyar kultúrát a nyugati kultúrákkal egyvonalba, miként emelte kultúránkat világértékké az ő kultúrkövetői: a magyar tudósok, művészek, írók és sportférfiak működése révén. Megcsodálhatjuk sokoldalúságát: jogász, közjogász, vérbeli politikus, született külpolitikus, történész, tudós, író és újságíró, fanatikus kultúrpolitikus, nagy magyar államférfi és igazi nagy magyar érték és amellet nemzetének hű fia, önzetlen, szerény, fáradhatatlan munkása.”¹³

TEMETÉS SZEGEDEN

Klebelsberg 1932. október 15-i szegedi temetésén a Glattfelder Gyula csanádi püspök által végzett katolikus gyászszertartás után Lázár Andor¹⁴ igazságügy-miniszter búcsúzott a kormány nevében az egykori minisztertől. A miniszter rámutatott arra, hogy Szeged városa sokat – az egyetemet, a klinikai központot, a Nemzeti Emlékcsarnokot, a katolikus egyházmegyei székhelyet – köszönhet egykori országgyűlési képviselőjének.

¹¹ GKKE 16–17.

¹² Váry Albert (1875–1953) jogász, politikus. 1904-től bíró, 1908-tól ügyész. 1914-től sajtóügyész, az első világháború idején sajtócenzor. 1919-ben főügyész-helyettesé nevezték ki. A Tanácsköztársaság bukásától főügyész. A kommunisták ellen 1919 után folytatott perekben gyakran ő képviselte a vádat. 1921-től koronaügyész-helyettes. 1926 és 1939 között egységes párti országgyűlési képviselő.

¹³ GKKE 20.

¹⁴ Lázár Andor (1882–1971) politikus, ügyvéd, igazságügy-miniszter. A budapesti egyetemen jogi doktorátust (1903), majd ügyvédi oklevelet szerzett (1906). 1931-ben rövid ideig a honvédelmi minisztérium politikai államtitkára. 1931 és 1939 között kormánypárti parlamenti képviselő (előbb szentesi, majd debreceni mandátummal). 1931–32-ben az Országos Testnevelési Tanács elnöke. 1932 és 1938 között igazságügy-miniszter.

„Nagyokat alkottál, Klebelsberg Kuno. Örökkévalóság felé vezetted nemzetedet, örökkévalóságot biztosítottál magadnak a magyar nemzet történetében. És most, mikor megtérsz ide, megtérsz Szegedre, megtérsz ennek a katedrálisnak a kriptájába, amely katedrális, amely Szegedet a Te fantáziád emelt nagygyá, még nagyobbá: hazajössz. És ha itt marad is földi porhüvelyed, lelked ebben az országban szerteszéjjel száll, hogy hirdesse, miként kell a magyar nemzetért dolgozni. És árva Szeged népe, veled szemben kötelességünk az elköltözött nagy ember emlékéért, hogy ne érezd árvaságodat, hogy ne érezd, hogy elhagyott téged az az ember, aki legjobban szeretett.”¹⁵

Szeged városa érzelmi és politikai szempontból is fontos volt Klebelsberg számára. Egyrészt a kultuszminiszter a vidéki egyetemek közül kiemelt figyelemmel fordult a szegedi felé, támogatta a városban a katolikus egyházigazgatási centrum kialakítását és a szegedi nagytáj tanyai iskolahálózatának kiépítését is szívügyének tartotta. Másrészt aktuálpolitikai szempontból sem volt elhanyagolható Szeged Klebelsberg Kunónak, hiszen a város polgársága kétszer is parlamenti képviselőjének választotta, s Szeged vezetősége a díszpolgári címmel is kitüntette.

Szeged törvényhatósági bizottsága 1932. október 12-én megemlékezvén a város elhunyt országgyűlési képviselőjéről rendkívüli közgyűlést tartott. Somogyi Szilveszter¹⁶ polgármester ezen alkalommal elmondott beszédében kifejtette, hogy a miniszter 1920-as évekbeli kultúraszervező és oktatáspolitikai tevékenysége nemcsak szellemi arculatát alakította át és határozta meg, de a nagyarányú építkezések a szegedi és környékbéli iparosoknak, kereskedőknek és munkásoknak is munkalehetőséget adtak. Ahogy a város első embere fogalmazott: „...az utolsó évtized alatt, itt ezen a szörnyű rossz helyzetben, ahol városunkat a trianoni szerződés is lenyomta, az ő tervei, munkája, az ő munkája, eszméi láttak el bennünket, kereskedőinket, iparosainkat és munkásainkat munkaalkalommal, csak azt érezzük, hogy ismét leszaladt egy fényes, egy ragyogó, egy nagyon értékes csillag, amely reménységünk egének az utolsó félszázad alatt csakugyan a legértékesebbje volt.”¹⁷

Somogyi Szilveszter 1932. október 15-én a gyászszertartás után elhangzott búcsúztató szónoklatában nagyjából az előbb idézetteket mondta el az elhunyt Klebelsbergét megszólítva, s ekkor is kiemelte, hogy a város lakói „minden osztály- és politikai különbség nélkül” gyászolják az egykori kultuszminisztert. „Ennek a városnak a közönsége minden osztály- és politikai különbség nélkül, még a munkásság is, megsemmisülve, összetörve állja körül ravatalodat, nemcsak azért,

¹⁵ GKKE 24.

¹⁶ Somogyi Szilveszter (1872–1934) szegedi várospolitikus, polgármester. Budapesten végzte a jogi egyetemet. 1907-től Szeged város rendőrkapitánya, 1915-től polgármestere. Nagy része volt a város fejlesztésében, polgármestersége alatt lett Szeged egyetemi város.

¹⁷ GKKE 11.

mert Szegeden sokat alkottál, hanem azért, mert mindenkinek panaszát meghallgattad, őszinte szívvel segítettél. A nép ezt nem felejtí el. Kötelességeid teljesítésében oly készséggel védted a legkisebbeket s páratlan könnyedséggel emelkedtél fel a legmagasabbakig. Mert benne volt a lelkedben minden társadalmi erények sarokpontja: mások jogának elismerése, mások szenvedése iránti tevékeny részvét.”¹⁸

ÖSSZEGZÉS

Klebelsberg kultúrpolitikájának helyességét a kortársak is jól látták a zsrnalisztáktól a szakembereken és szakpolitikuskon át a vezető politikai elitig. Bár a második világháborút követően kiépült kommunista rendszer a fasisztának, szélsőjobboldalinak, reakciónak nevezett Horthy-rendszert teljes egészében elutasította, a diktatúra enyhülésével azonban egyes kérdésekben – például Klebelsberg Kuno esetében – már reálisabb értékelések is helyet kaphattak a nap alatt (az egykori kultuszminiszter vonatkozásában első ízben 1969-ben, Glatz Ferenc Századokban megjelent tanulmányában¹⁹).

Mára Klebelsberg Kuno munkásságának pozitív megítélését konszenzus övezi. Szobrok, iskola, minisztériumi ösztöndíj viseli nevét. Hét és fél évtizeddel halála után sem tűnnek túlzónak azok a méltatások, amelyeket e tanulmányban idéztem. A huszadik század legjelentősebb kultúrpolitikúsának okkal és joggal nevezett Klebelsberg munkássága azért is tűnik különösen fényesnek ennyi év távlatából, mert életművének nagyságával eleddig egyetlen utóda sem vehette föl a versenyt.

¹⁸ GKKE 28.

¹⁹ Glatz Ferenc: Klebelsberg tudománypolitikai programja és a magyar történettudomány. *Századok*, 103. évf., 1969. 1176-1200.

